

Komentar in karta: 3/98

SLA V461.01 'kol ograje'

Tjaša Jakop, Karmen Kenda-Jež

1. Gradivo

Za pomen 'dolg, srednje debel, v prerezu navadno okrogel predmet kot element (lesene) ograje', knj. *kòl ográje* (ǫ; ā), je v narečjih najpogostejši leksem *kol*. V nekaterih točkah nastopa v besednih zvezah: *kol ograje* v T166, T191, T273, T310 in T317, *kol od ograje* v T090, T191 in T221, *kol pri ograji* v T229, T314 in T332, *kol za ograjo* v T071 in T184, *kol za plot* v T009 in T195 ter *kol v plotu* v T198 in T323. Pogosti leksemi so še *kolec* – tudi v besednih zvezah *kolec ograje* v T133 in T148, *kolec od ograje* v T088, T097, T110 in T142, *kolec graje* v T109 ter *kolec od graje* v T146. Pogosta sta tudi leksema *steber* in *soha*, manj pogosti pa *planka*, *vereja*, *stolp*, *lata*, *remelj*, *količ* in *baba*.

Vprašanje V461.01 je sicer del razdelka Planina, vendar se odgovori tam, kjer ta del vprašalnice ni bil že vnaprej izpuščen, nanašajo na različne vrste ograj, pri katerih so lahko koli bodisi pokončni nosilni bodisi nanje pritrjeni vodoravni deli ograje. Opombe o pomenu leksema so redke, verjetno se nanašajo na okolja, v katerih postavljajo ograje iz kolov. Kot poimenovanje pokončnega elementa sta bila opredeljena leksema *stolpec* v T246 (»v zemljo zabit [kol]«) in *steber* v T266 (»tisti, ki je zabit«), kot prečne palice pa *remelj* v T244 oz. *remeljni* v T266, *planka* v T253, *durheng* v T382 in *kolec* v T417. V T266 so *rante* pokončne palice med dvema stebroma, pritrjene na *remeljne*. Ker se isti leksemi kot odgovori brez pomenske razlage pojavljajo še v drugih točkah, poimenovanja za prečne palice niso obravnavana kot nerelevantna. V T212 je *vereja* lahko lesena ali cementna, *stebri* v T236 so betonski, *soha* v T372 pa naj bi bila splošno poimenovanje za 'lesen steber'. V T349 je *kol* pokončna palica v pleteni ograji, *stolp* pa steber ograje iz desk. Podobno po debelini ločujejo tanjši *kolec* od debelejšega *pala* v T136 oz. *kol* od *stolpa* v T351. Po podatkih zapisovalcev v T271, T300 in T331 za kole ograje nimajo posebnega izraza.

2. Morfološka analiza

kol < **kol-ǫ* 'kol'

plotni kol < **plot-ǫn-ǫ-j-ǫ kol-ǫ* ← **plot-ǫn-ǫ* (← **plot-ǫ* 'plot'
← **ples-ti* (< **plet-ti*) 'plesti') + **kol-ǫ*

kol za plot < **kol-ǫ za plot-ǫ* ← **kol-ǫ* + **za* 'za' + **plot-ǫ*

kol pri plotu < **kol-ǫ pri plot-u* ← **kol-ǫ* + **pri* 'pri' + **plot-ǫ*

kol v plotu < **kol-ǫ vǫ(n) plot-u* ← **kol-ǫ* + **vǫ(n)* 'v' + **plot-ǫ*

- kol za ograjo** < *kol-*ʔ* za o(b)-gord-*ǵ* ← *kol-*ʔ* + *za + *o(b)-gord-*a*
 (< *o(b)-gord-*j-a* ← *o(b)-gord-*i-ti* ← *ob- 'okoli' + *gord-*i-ti*
 *'zagrajevati, delati ogrado' ← *gord-*ʔ* 'ograda')
- kol (od) ograje** < *kol-*ʔ* (ot*ʔ*) o(b)-gord-*ǵ* ← *kol-*ʔ* + (*ot*ʔ* 'od') +
 *o(b)-gord-*a*
- kol pri ograji** < *kol-*ʔ* pri o(b)-gord-*i* ← *kol-*ʔ* + *pri + *o(b)-gord-*a*
- kol graje** < *kol-*ʔ* gord-*ǵ* ← *kol-*ʔ* + *gord-*a* (← *gord-*i-ti*)
- kolc-** < *kol-*ʔc-ʔ* / *kol-*ʔc-i* (im. mn.)
- kolec za plot** < *kol-*ʔc-ʔ* za plot-*ʔ* ← *kol-*ʔ* + *za + *plot-*ʔ*
- kolec (od) ograje** < *kol-*ʔc-ʔ* (ot*ʔ*) o(b)-gord-*ǵ* ← *kol-*ʔ* +
 (*ot*ʔ*) + *o(b)-gord-*a*
- kolec (od) graje** < *kol-*ʔc-ʔ* (ot*ʔ*) gord-*ǵ* ← *kol-*ʔ* + (*ot*ʔ*) +
 *gord-*a*
- količ** < *kol-*iʔ-ʔ*
- količ plota** < *kol-*iʔ-ʔ* plot-*a* ← *kol-*iʔ-ʔ* + *plot-*ʔ*
- količ v plotu** < *kol-*iʔ-ʔ* v*ʔ*(n) plot-*u* ← *kol-*iʔ-ʔ* + *v*ʔ*(n) +
 *plot-*ʔ*
- kolej** < *kol-*ej-ʔ*
- kolek** < *kol-*ʔk-ʔ*
- kolek plota** < *kol-*ʔk-ʔ* plot-*a* ← *kol-*ʔk-ʔ* + *plot-*ʔ*
- kolček** < *kol-*ʔč-ʔk-ʔ*
- stebr-** < *st*ʔbʔr-ʔ* / *st*ʔbʔr-i* (im. mn.) 'steber'
- stebriček** < *st*ʔbʔr-iʔ-ʔk-ʔ*
- vereja** < *ver-*ǵj-a* ← *ver-*ti* *v*ʔr-ǵ* 'zaticati, vtikati, zapirati'
- iver** < *j*ʔ*-ver-*ʔ* / *j*ʔ*-ver-*ʔ* 'trska'
- baba** < *bab-*a* 'stara ženska'
- babica** < *bab-*ic-a*
- stolp** < *st*ʔlp-ʔ* 'stolp, steber'
- stolpec** < *st*ʔlp-ʔc-ʔ*
- soha** < *so*x-a* 'kar je odsekano, razcepljeno, razcepljen kol ipd.'
- soha za plot** < *so*x-a* za plot-*ʔ* ← *so*x-a* + *za + *plot-*ʔ*
- klin** < *kl-*in-ʔ* 'klin' ← *kol-*ti* 'klati, tolči'
- proSt//ec** < *prost-*ʔc-ʔ* ← *prost-*ʔ* 'prost, svoboden' (*S* ≥ *š*, // ≥ *r* v T291)
 (ERHSJ III: 52–53)
- plank-** < *(plank)-*a* / *(plank)-*ǵ* (im. mn.) ← srvnem. *planke*, nem. *Planke* 'deska'
- pal** < *(pal)-*ʔ* ← furl. *pal*, ben. it. *pal*, it. *palo* 'kol, drog'
- lajšta** < *(lajšt)-*a* ← nem. *Leiste* 'letev'
- lata** < *(lat)-*a* ← stvnm. *latta*, srvnem. *latte* 'letev'
- lat** < *(lat)-*ʔ*
- rant-** < *(rant)-*a* / *(rant)-*ǵ* (im. mn.) ← bav. nem. *Rante* 'palica', nem. *Rante*
 'letva'

remelj < *(*reml̥*)-*b* ← bav. nem. *Riemling* 'dve coli debel in petnajst col širok ploh' / bav. nem. *Rämling* 'vrsta kola' / bav. nem. *Rähmel, Remel* 'rogovilasto poleno, ki se ne da razklati' (v T244 < *(*rēm̥l̥*)-*b*)

remeljč < *(*reml̥*)-*bc-b*

rimelj < *(*riml̥*)-*b* ← bav. nem. *Riemling* 'dve coli debel in petnajst col širok ploh' / bav. nem. *Rämling* 'vrsta kola' / bav. nem. *Rähmel, Remel* 'rogovilasto poleno, ki se ne da razklati'

rimeljč < *(*riml̥*)-*bc-b*

špica < **st̥p-ic-a* 'napera, prečka, palica' / < *(*špic*)-*a* ← nem. *Spitze* 'konica'

štampelj < *(*štemp̥l̥*)-*b* ← srvnem. *stempfel* 'drog, lesen podpornik'

štrempfelj < *(*štremp̥f̥l̥*)-*b* ← nem. *Strempfel* 'drog' (¹DWB; Kranzmayer – Lessiak 1983: 154 'tolkač')

žvarcelj < *(*žvarcl̥*)-*b* ← srvnem. *swart(e)* 'krajnik' (> nem. *Schwarte*, avstr. nem. *Schwartl* s sln. -*æc*) (ESSJ IV: 490)

durheng < *(*durxeng*)-*ḡ*, nejasno, morda v zvezi z nem. *Durchhang* 'poves' (²DWB)

(h)age (im. mn.) < *((*x*)*ag*)-*ę* ← *((*x*)*ag*)-*a* ← srvnem. *hage, hagen* 'ograja, utrdba' (Striedter-Temps 1963: 79), bav. nem. *Hag* 'ograja, plot', prim. sln. *aga* 'živ plot' (Pleteršnik)

konj, nejasno, morda povezano s furl. *coni* 'klin', 'zagozda'

ivereja, nejasno, morda iz *vereja* po naslonitvi na *iver*

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *štrempfelj* v T013, *(h)age* v T051, *konj* v T076, *plot* v T265, *proštrec* (*proSt//ec*) v T291, *špica* v T305, *klin* v T353 in *durheng* v T382.

Kot enkratnici s *kol-* sta kartirana leksema *kolej* v T023 in *kolček* v T156.

Kot enkratnica z *bab-* je kartiran leksem *babica* v T195.

Kot enkratnica z *lat-* je kartiran leksem *lat* v T368.

Kot enkratnica z *remelj-* je kartiran leksem *remeljč* v T197.

Kot enkratnica z *rimelj-* je kartiran leksem *rimeljč* v T209.

Kot enkratnici z *iver-* sta kartirana leksema *iver* in *ivereja* v T204.

Kot enkratne besedne zveze s *kol-* so kartirani leksemi *kol graje* v T207, *kol pri plotu* v T313, *količ plota* v T392 in *kolek plota* v T397.

Kot enkratna besedna zveza s *soha* je kartiran leksem *soha za plot* v T371.

Kot tretji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *kolec od ograje* v T136, *kolec* v T234, *kolci za plot* v T236, *remelj* v T244, *kol* v T247, *remeljni* v T266, *rante* v T267, *steber* v T269 in *količ v plotu* v T392.

S simbolom za »ni poimenovanja« so kartirani odgovori v T271, T300 in T331.

S simbolom za »ni podatka« so označeni zapisi brez razdelka Planina v T026, T028, T053, T077–T078, T084, T086, T092, T094, T102, T116, T118, T121–T124, T135, T137, T141, T150, T153, T157, T178, T264, T268, T281, T287,

T298, T301, T303–T304, T325, T329–T330, T333, T335–T337, T340, T343, T345, T348, T352, T359, T362–T363, T366, T374, T379, T381, T389, T395 in T398–T399.

4. Uporabljena dodatna literatura

¹DWB (<https://www.dwds.de/wb/dwb/strempfel>, dostop 11. 12. 2022); ²DWB (<https://www.dwds.de/wb/dwb2/durchhang>, dostop 12. 12. 2022); EWD (<https://www.dwds.de/wb/etymwb/hag>, dostop 12. 12. 2022); Kranzmayer – Lessiak 1983

5. Primerjaj

SLA: V460.01 *ograja* (3/96), V463.01 *deske ograje* (3/99), V470.01 *palica* (3/91); OLA: /; ALE: /; SDLA-SI: 579 *kol, opornik za trto*; ALI: 3945; ASLEF: 3825 *opornik za trto*; HJA: 710; LinGeH: 444; ÚMNYA: /

6. Etnološka osvetlitev

Kol je osrednji nosilni in povezovalni člen ograj ali plotov, prvotno izdelan iz trdnega lesa listavcev, kostanja, hrasta, akacije (od konca 19. stoletja), tudi leske, ponekod še iz smreke, jelovine, bora. Spodnji del kolov, ki so bili zabiti v zemljo oz. z njo zasuti, so ponekod ožgali na ognju, da bi podaljšali njegovo obstojnost. Pred leti so ta del premazovali z odpadnim oljem, danes pa s katranom.

Na podeželju so prevladovali leseni koli različnih višin, pri vrhu koničasto ali postrani obrezani. Graditelje je sicer bolj vodila funkcionalnost kot estetika, vendar so bili koli in vsa ograja tudi zaradi tega slikovit likovni poudarek domov in vasi. Med najbolj prepoznavnimi so bili koli na Kobariškem in Bovškem ter v Trenti, podobno rustikalne so postavljali tudi v Brkinih, na širšem območju Kostanjevice ob Krki, v krajih pod Gorjanci, na območju Roža idr.

Ponekod na Dolenjskem in v Goriških Brdih so postavljali tudi lesene ograje, pri katerih so bili koli in late praviloma enako visoki, navadno iz žaganega lesa. Takšne skladno oblikovane ograje so bile pogoste v krajih, kjer so poznali t. i. *prelaze*, dele ograj, ki so bili za tretjino ali polovico nižani. Odrasel človek je lahko prelaz prestopil z enim korakom ali pa je stopil na stopnici na obeh straneh. Takšni prelazi so bili zlasti na Dolenjskem postavljeni na mestih, kjer je zemljišče prečkala služnostna pot, zato da so ograde ostajale ves čas zaprte, kadar so se tam pasli drobnica, govedo, prašiči, kokoši, gosi idr.

Pri pašnikih ob njivah in na robu gozdov so predvsem na območjih z mešanim ali prevladujočim iglastim gozdom postavljali razsežne ograje s smrekovimi, kostanjevimi ali hrastovimi koli in nanje pogosto s srobotom privezovali prečne drogove, navadno iz smrekovih ali jelovih sušic ali (tudi) mlajših svežih iglavcev, posekanih ob trebljenju gozda. V 60. in 70. letih 20. stoletja so bile te še značilne za območje južnega Pohorja.

Od srede 19. stoletja, ko so postale ograje pomemben likovni poudarek domačije, hiše, vile, so dobili koli in kolom sorodni oporni stebriči pogosto izstopajoč prostorski izraz, posebej pri vhodih, kjer so kole včasih nadomestili kamniti, opečnati ali iz betona uliti stebriči. Od 90. let 20. stoletja se leseni ali kovinski koli vse bolj uporabljajo za oporo različnih vrst ograj, pletenih iz žice. V trgovinah z gradbenim materialom so na voljo leseni koli ograj valjastega ali kvadratastega prereza in različne izvedbe kovinskih palic, drogov, ki skupaj s kovinskimi mrežami postajajo povsem nova tehnična oprema dvorišč, vrtov, različnih zaščitnih ograj idr.

Prim.: SEL 2004

7. Skica

